

Володимир Дребот,
асистент кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

НІМЦІ КИЄВА В XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА ЕТНОСОЦІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Формування німецької громади міста Києва бере свій початок із 1767 р., коли вперше для нечисленних німецьких жителів німецьким пастором було проведено лютеранське богослужіння [1, с. 63].

За час перебування відомого аптекаря, фундатора лютеранської общини в Києві Г.-Ф. Бунге (1751 – 1792 рр.) німецька громада, яка на початку складалася з 20 осіб, зросла в п'ять разів. Соціальний склад населення був строкатим. Спочатку переважали офіцери-інженери. Наприкінці XVIII ст. аптекарі та медики стали монополістами у своїй справі [2, с. 93].

Перепис членів общини, проведений у лютому 1811 р. за розпорядженням міністра у справах культів, показав, що вона нараховує 318 осіб у 138 сім'ях, серед них – 49 військових, зокрема 3 генерали, 51 чиновник, 28 учених, 15 купців, 13 художників і фабрикантів, 126 ремісників, зокрема 6 кравців, 43 чоботарі, 5 ковалів, 8 сидельників, 5 каретників, 7 столярів, 2 пекарі [1, с. 67].

З 1843 р. до 1858 р. чисельність німців зростала щороку в середньому на 30 осіб і досягла 853 особи. Пастор Абель проводив за рік у середньому 65 хрещень, 36 поховань, від 17 до 53 конфірмандів, від 8 до 23 вінчань [1, с. 73].

Одноденний перепис населення, проведений у Києві 2 березня 1874 р., показав, що з 122660 жителів міста для 2583 (1373 чоловіків та 1210 жінок) німецька мова є рідною, вони спілкуються нею в побуті. Це становило 2,11 % чисельності киян [3, с. 201].

За релігійною приналежністю німці поділялися на лютеран – 2049 осіб (80,73 %); католиків – 375 (14,57 %); православних – 72 (2,83 %); євреїв – 41 (1,61 %); старовірів – 1. Частка тих, хто рідною мовою вважав німецьку, серед лютеран становила 80,65 %, католиків – 4,04 %, євреїв – 0,31 %, православних – 0,08 % [3, с. 203-204].

Аналіз соціального складу осіб, які рідною мовою вважали німецьку, засвідчує, що серед них 435 осіб були представниками привілейованих станів (17,08 %), 236 – купцями (9,27 %), 529 – міщанами (20,77 %), 34 – селянами (1,33 %), 93 – військовими (3,64 %), 1160 – іноземцями (45,91 %), 60 осіб належали до інших станів (2,74 %). Німецькомовне населення складалося майже наполовину з іноземців та трохи більше з російських підданих, серед останніх частка вищих станів була більшою. У загальній структурі населення німці становили 2,01 % привілейованих станів; 4,37 % купців, 1,34 % міщан, 50,28 % іноземців, 0,34 % військових, 0,16 % селян [3, с. 213].

Згідно з даними Першого всеросійського перепису населення 1897 р. у Києві нараховувалося 4354 осіб, які вважали німецьку мову рідною. На той час це становило 1,8 % всіх киян. Німці займали п'яту позицію за кількістю населення після росіян, українців, євреїв, поляків [4, с. 88-89].

Місто, як і регіон, вирізнялося досить однорідною становою структурою німців, оскільки частка трьох станів – міщанства, іноземних підданих та

селянства – становила майже 80 % німецького населення. Чисельні та відсоткові показники даних перепису 1897 р. відображені в таблиці [4, с. 262-263].

Стани	Чисельність	%
Потомствене дворянство	263	6
Особисте дворянство, чиновники	250	5,7
Християнське духовенство	15	0,3
Почесні громадяни	120	2,8
Купецтво	198	4,5
Міщанство	1472	33,8
Селянство	683	15,7
Іноземні піддані	1310	30,1
Інші	43	1
Усього	4354	100

3216 жителів Києва були уродженцями інших держав, із них 436 – Пруссії, 45 – Саксонії, 13 – Баварії, 15 – Вюртембергу, 352 – дрібних німецьких держав, 1408 – Австро-Угорщини [4, с. 48].

Проаналізуємо долю окремих вікових категорій німецького населення міста: молодші 1 року – 0,9 %, 1-9 років – 10,3 %, 10-19 років – 13,5 %, 20-29 років – 29,1 %, 30-39 років – 17,2 %, 40-49 років – 12,2 %, 50-59 років – 8,3 %, понад 60 років – 8,5 % [4, с. 138-141]. У результаті бачимо, що частка дорослого населення (20-59 років) становила 2/3 від загальної кількості.

Оскільки дані про протестантів представлено без поділу на лютеран, баптистів, реформатів, то конфесійна структура німецького населення мала такий вигляд: протестанти – 3708 (85,2 %), католики – 506 (11,6 %), православні – 99 (2,3 %), іудеї – 40 (0,9 %), інші християнські конфесії – 1 [4, с. 98-99].

Грамотність київських німців різних конфесій приблизно відповідала рівню міського населення німців Європейської Росії, а саме: протестанти – 83,5 %, католики – 80,8 %, православні – 80,8 %, іудеї – 85 % [4, с. 98-99]. 45 % німецького населення володіло російською грамотою, 1143 особи (26,3 %) отримали освіту вище початкової [4, с. 138-141].

Німці-кияни відрізнялися високою питомою вагою самодіяльного населення – 61,6 %, а цей показник серед німців – жителів міст загалом у Російській імперії становив 48,5 %. Зайняте німецьке населення Києва розподілялося за галузями таким чином: сільське господарство – 1,5 %; видобувна промисловість – 0,04 %, обробна промисловість – 22,8 %, банки й торгівля – 8,2 %; послуги – 4,6 %, прислуга – 15,6 %, вільні професії – 12,8 %, рантьє – 10,4 %, адміністрація – 0,8 %, військова служба – 18 %, церква – 0,5 %, інші сфери – 4,9 % [5, с. 60].

У 1904 р. київська міська євангелічно-лютеранська община нараховувала 4700 німців, 200 латишів, 14 фінів, 6 шведів, 60 естонців [1, с. 83].

У 1914 р. німців у Києві було 11 тис. [2, с. 105].

Отже, аналіз динаміки чисельності німецької громади міста Києва засвідчує, що в XIX – на початку XX ст. відбувалося її поступове збільшення, особливо активно цей процес проходив протягом перших двох десятиліть XX ст.

Література:

1. Терешина Т. *История евангелическо-лютеранской общины в Киеве / Киев. Церковь св. Екатерины. Церковь. Община. Вера. – Киев-Мюнхен, 2000. – 160 с.*

2. Винниченко І., Винниченко Р. Німці в історії Київського університету (XIX – половина XX ст.). – К.: Геопринт, 2009. – 420 с.
3. Чубинский П. П. Обзор данных о населении города Киева по однодневной переписи, произведенной 2 марта 1874 года // Записки Юго-Западного отдела императорского русского географического общества. – Т. 2: 1874. – К., 1875. – С. 187-218.
4. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. 16: Киевская губерния. – СПб: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1904. – 287 с.
5. Дизендорф В. Историческая демография немецкого населения России и СССР (XVIII – начало XXI века). – Роттенбург, 2010. – 223 с.